
Roupen Avsharian, *On the Record. Armenian Deputies in the Lebanese Parliaments, Volume I, 1922-1972, Volume II, 1972-2017, Beirut, Haigazian University Press, 2017, 654+680 pages*

Ռուբեն Աւշարեան, *Ըստ Արձանագրութեանց. Հայ Երեսփոխանները Լիբանանի Խորհրդարանին մէջ, Հտր. 1՝ 1922-1972, Հտր. 2՝ 1972-2017, Պէյրութ, Հայկազեան Համալսարանի Հրատարակչատուն, 2017, 654+680 էջ*

Հատորին հեղինակը՝ երիտասարդ մտաւորական Ռուբեն Աւշարեան, իր ուսումը ստացած է Պէյրութի ՀԲԸՄ Յովակիմեան-Մանուկեան Երկրորդական Վարժարանին մէջ, ապա վկայուած Քալիֆորնիոյ Western State University-էն իրաւական դոկտորայի աստիճանով՝ Միջին Արեւելքի ազգային անվտանգութեան մասնագիտութեամբ: Կը պաշտօնավարէ քուէյթեան բազմաբնակարան տնտեսական Tibonian Law Advisors ընկերութեան մէջ, իբրեւ իրաւագէտ-խորհրդական, միաժամանակ՝ Dubai International Financial Center-ի մէջ: Մասնակցած է 2005ին եւ 2014ին Հայկազեան Համալսարանին մէջ կազմակերպուած «Լիբանանի Հայերը» գիտաժողովներուն՝ Լիբանանի խորհրդարանի հայ երեսփոխաններուն մասին զեկոյցներով¹:

Փաստավաւերագրական երկհատոր այս աշխատութիւնը աննախընթաց յառաջընթաց մըն է Աւշարեանի գիտահետազօտական կեանքին մէջ՝ նախորդ ուսումնասիրութիւններուն բաղդատմամբ:

Ծանօթ իրողութիւն է որ Լիբանանի քաղաքական դաշտին վրայ հայութիւնը սահմանադրականօրէն ամրագրուած դերակատարութիւն ունի՝ նաեւ խորհրդարանական ներկայացուցչութեան ուղիով: Սահմանադրական այս իրաւունքին հիմամբ, Լիբանանի Հանրապետութեան ֆրանսական հոգատարութեան (1922-1943), Առաջին Հանրապետութեան (1943-1992) եւ Երկրորդ Հանրապետութեան (1992-2017) անցնող 85 տարիներուն, աւելի քան երեսուն հայ երեսփոխաններ մաս կազմած են Լիբանանի խորհրդարանին: Ըստ Լիբանանի սահմանադրութեան տրամադրութեանց, խորհրդարանի անդամ դառնալէ ետք, որեւէ խորհրդարանական այլեւս կը դառնայ ներկայացուցիչը բոլոր լիբանանցիներուն, ուստիէւ այդ հանգամանքով ան կը գործէ Լիբանանի օրէնսդիր դաշտին մէջ: Հետեւաբար, խորհրդարանական որեւէ անդամի

---

¹ Տե՛ս՝ *Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community*, edited by Aida Boudjikianian, Beirut 2009, p. 387-409, Լիբանանի Հայերը (Բ.) Գիտաժողովի Նիսիւթեր (14-16 Մայիս 2014)/Armenians of Lebanon (II) Proceedings of the Conference (14-16 May 2014), խմբ. Ա. Տազէտեան, 2017, էջ 93-128:

խորհրդարանի ելոյթները (երբեմն) ունենալով հանդերձ համայնքային ելակետ, կը բանաձեւուին բոլոր լիբանանցիներուն բարօրութեան հասցեագրուած օգտակարութեամբ:

Գրախօսուող գիրքը մէկտեղումն է վերոյիշեալ տասնամեակներուն հայ երեսփոխաններու ունեցած օրէնսդրական գործունէութեան առնչուող խորհրդարանական բոլոր ելոյթներուն: Եւ ոչ միայն այդքան: Աւշարեան ոչ միայն քրքրած է ութսունհինգ տարիներու վրայ երկարող Լիբանանի խորհրդարանի շուրջ 2400 ընթացիկ եւ արտակարգ նիստերու ատենագրութիւնները, այլեւ պրպտած է պետական պաշտօնաթերթին հազարաւոր էջերը, ուր դրսեւորուած են խորհրդարանական որոշումներն ու կառավարական գործադրումները: Նոյն ծիրին մէջ Աւշարեան քննարկած է լիբանահայ խորհրդարանականներու խորհրդարանական յանձնախումբերու անդամակցութեան ցուցակները, ժողովներու ներկայութեան ցանկերը ու թէ՛ հաշուական եւ թէ՛ բովանդակային վերլուծութեան ենթարկած է անոնց գործունէութիւնը եւ ըստ այդմ արժեւորած:

Նման հետեւողական, ժամանակատար, մանրամասն, բծախնդիր ու երկարատեւ պրպտումներուն համար յուժ ջատագովելի է Աւշարեանի աշխատասիրութիւնը եւ նպատակամէտ ուսումնասիրութիւնը:

Դր. Զաւէն Մարրլեանի՝ հայերու մասնակցութիւնը Լիբանանի օրէնսդրական ընտրութիւններուն հատորէն ետք¹, այս մէկը կու գայ տարբեր երեսակէ ուսումնասիրելու լիբանահայ քաղաքական դրսեւորումը՝ ուղղակի պետական կալուածին մէջ:

Սփիւռքներու ուսումնասիրութեան մէջ համարկումի խնդիրը առաջնահերթ քննարկումի նիւթ է: Համարկումի գործընթացին համար լուսարձակի տակ կ'առնուին քաղաքական համարկումին հարցը, ապա նաեւ՝ ընկերատնտեսականը: Սակայն նկատի առնելով որ քաղաքական համարկումը աւելի դիրքահասանելի տուեալներ կը մատուցանէ (ինչպէս օրինակ հպատակութեան-քաղաքացիութեան շնորհումին, հաւասար իրաւունքներու բաշխումին, խորհրդարանի թէ՛ այլ պետական պաշտօններու պաշտօնակոչման օրէնքներ), ապա սփիւռքագէտներ յաճախ կը դիմեն հաշուականօրէն եւ բնագրագիտականօրէն աւելի շօշափելի ու մատչելի այս տուալներուն ու անով կը հաւաստեն համայնքի մը համարկումին աստիճանաչափը:

Եւ քանի որ Լիբանանի մէջ լիբանահայերը անտեղիօրէն կը մեղադրուին չհամարկուելու «յանցանք»ով, այս գիրքը՝ իր «օրէնսդրական» վկայութեամբ կը հաւաստէ թէ լիբանահայութիւնը քաղաքական լաւագոյնս համարկուած զանգուած է, փաստ՝ այն նախանձախնդիր ու նուիրեալ գործունէութիւնը գոր լիբանահայ երեսփոխանները ունեցած են իրենց քաղաքական ասպարէզին մէջ:

---

¹ Dr. Messerlian Z., Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections 1934-2009, Beirut, 2014.

Դժբախտաբար, Աւշարեանի գիրքին բնոյթով այլ գիրքեր չկան որոնք առանձնացնեն Լիբանանի միւս համայնքներու խորհրդարանականներու շերտերուն գործունէութիւնը, այդուհանդերձ այս գիրքը անհրաժեշտը կ'ապացուցէ այդ ուղղութեամբ:

Պէտք չէ յառաջանայ այն տպաւորութիւնը, թէ գիրքը լոկ խորհրդարանական ելոյթներու արձանագրութիւններուն հաւաքածոն է, եւ ուրեմն՝ սոսկ փաստաթուղթերու ժողովածու մը: Ան շատ աւելի է, որովհետեւ շուրջ 1200 էջ հաշուող այս գոյգ հատորներուն կէսէն աւելին կը վերաբերի լիբանահայ խորհրդարանականներուն գործունէութեան նկարագրութիւն-վերլուծութեան:

Գիրքը բաղկացած է երկու հատորներէ: Առաջին հատորը կը ներառէ Լիբանանի Հանրապետութեան 1922-1972 շրջանը, իսկ երկրորդը՝ 1972-2017 տասնամեակները: Իւրաքանչիւր հատոր ունի նկարագրական-վերլուծական ծաւալուն բաժին մը, որուն կը յաջորդեն յաւելուածները, ուր գլխաւորաբար մէկտեղած են լիբանահայ իւրաքանչիւր խորհրդարանականի ելոյթները: Յաւելուածներուն մէջ առանձին տեղ յատկացուած է արտակարգ եւ առանձնայատուկ կարգ մը իրադարձութիւններու վերաբերող փաստաթուղթերուն, ինչպէս 1 Ապրիլ 1960ին Պհամտունի մէջ պատահած արկածին գոհ գացած հայ աշակերտներուն աղէտը, ՄԱԿի Ապահովութեան Խորհուրդի թիւ 425 որոշումը, Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի ընթացքին տարբեր առիթներով լիբանահայ իշխանութեանց կողմէ հրապարակուած զանազան կոչերը, առաջարկները, յայտարարութիւններն ու բանաձեւերը, Լիբանանի խորհրդարանին կողմէ որդեգրուած Հայոց Ցեղասպանութեան օրինագիծերը, պաշտօնական նամակներ, Թաէֆի Համաձայնագրէն ետք իրականացուած Տոհայի պայմանաւորութեան փաստաթուղթը, եւ Պապատայի պալատի յայտարարութիւնը: Երկու հատորներն ալ ունին իրենց անձնանուններու եւ աղբիւրագիտական ցանկերը, հարուստ են պատմական նկարներով:

Աւշարեան անդրադառնալով հայ խորհրդարանականներուն խորհրդարանական գործունէութեանց, մէկ առ մէկ քննարկելով ու վերլուծելով հանդերձ իւրաքանչիւրին գործունէութիւնը, կ'առանձնացնէ անոնցմէ ամենէն աշխուժները, կը վերլուծէ հայ խորհրդարանականներուն ներխորհրդարանական ուժականութիւնը, կը մեկնաբանէ հայ երեսփոխանական պլոքին միատարրութեան եւ բազմակարծութեան վերիվայրումները, եւ կը վերլուծէ յետ-թաէֆեան հանգրուանին յառաջացած խորհրդարանական հայկական երկփեղկուածութիւնը, անոր պատճառները: Աւշարեան կը ներկայացնէ նաեւ իւրաքանչիւր խորհրդարանի կուսակցական բաղադրութիւնը, հայկական պլոքի ներքին տինամիզմը եւ թիւրազգածութիւնները:

Գիրքին գիտական արժեքին յատուկ խորք եւ տարողութիւն կու տայ այն որ Աւշարեան հայկական իրականութիւնը կը դիտէ լիբանանեան ենթահողին վրայ, նաեւ քաղաքական ու կառավարական ծիրին մէջ, ինչ որ ըմբռնե-

լիութեան հաւասարակշռութիւն մը կը յառաջացնէ՝ ընդհանրական պատկերին աւելի ամբողջական մատուցումով:

Թերեւս լաւ կ'ըլլար որ Աւշարեան լիբանահայ երեսփոխաններու աղիւսակային համապատկեր մը հրամցնէր, քան թէ զանոնք անջատէր 1972ով:

Մեզի ծանօթ չէ արտասահմանի որեւէ հայօճախի հայ խորհրդարանականներու ելոյթներու նման ամբողջական հաւաքածոյի մը գոյութիւնը: Նոյնիսկ Օսմանեան Կայսրութեան 20րդ դարու հայ խորհրդարանականներու՝ մեպուսներու, խորհրդարանական ամբողջական ելոյթները կը մնան անծանօթ:

Անշուշտ սահկա կը խօսի հայ քաղաքական մտքի հարթակին մասին: Աւշարեանի այս գիրքը կրնայ լաւ խթան մը ըլլալ նման նախաձեռնութեան մը համար:

Շայ քաղաքական մտքի ուսումնասիրութեան սատարող սկզբնաղբիւրներու աւագանը սկսած է մեծնալ: Եթէ կուսակցութիւններուն պարագային ատիկա կը գոյանայ ծրագիր-կանոնագրերով, շրջաբերականներով, պատգամաւորական ժողովներու առթիւ ներկայացուած ներքին տեղեկագրերով ու հրապարակային հաղորդագրութիւններով եւ իրադարձութիւններու առթիւ կատարուած պաշտօնական յայտարարութիւններով (որոնցմէ շատ քիչ բան հանրայնացուած կամ հրատարակուած է ցարդ իբրեւ ժողովածո), անդին աշխատանք պէտք է տարուի նաեւ նախատեղեւնեան հանգրուանի հայ մտաւորականութեան՝ պոլսահայ թէ ընդհանրապէս հայ մամուլին մէջ ստորագրած քրոնիկները ժողովածուներով կամ առանձնաբար հրատարակելու, Օսմանեան խորհրդարանի նիստերուն արձագանգները առանձին հեղինակային հատորներով լոյսին բերելու առումով: Այս բոլորը կ'օգնեն որ սկսի յառաջանալ հայ քաղաքական մտքի ուսումնասիրութեան վերաբերող հայագիտական արահետը, որ իր կարգին սատարէ հայ քաղաքական մտքի զարգացման եւ վերելքին:

Կը կարծեմ որ բոլորս համաձայն ենք որ հայ քաղաքական միտքը այսօր ուրիշ հարթակի վրայ պէտք է գտնուի, մանաւանդ երբ հայ նորագոյն պետականութիւնը քսանհինգ տարեկան է եւ անոր գոյատեւումը մասամբ կախեալ է հայ քաղաքական մտածողութեան յառաջընթացէն:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԱԳԷՄԵԱՆ